

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA, İZMİR VEREMLE MÜCADELE CEMİYETİ'NİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

THE PROPAGANDA ACTIVITIES OF İZMİR SOCIETY OF FIGHT AGAINST TUBERCULOSIS DURING THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

Mahmut GÜRGAN

Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi, İstanbul, Türkiye

Anahtar sözcükler: Verem, Propaganda, İzmir

Key words: Tuberculosis, Propaganda, İzmir

Geliş tarihi: 18 / 04 / 2012

Kabul tarihi: 17 / 11 / 2012

Özet

İzmir'in kurtuluşunun ardından, 18.2.1923 tarihinde Dr. Behçet Salih öncülüğünde verem hastalığı ile mücadeleye gönül veren bir ekip tarafından kurulan İzmir Verem Mücadele Cemiyeti cumhuriyet döneminin ilk verem savaş derneğidir. Yeni kurulan bu derneğin, başından itibaren en çok önem verdiği konulardan biri de, kamuoyuna yönelik eğitim ve propaganda çalışmalarıdır. Bir yönetim kurulu oluşturarak çalışmalarına başlayan derneğin ilk işi, bir basın bildirisi yayınlarak kamuoyunun dikkatini çekmek ve halka yönelik konferanslar düzenlemek olmuştur. Oluşturulan propaganda kurulu sinemalarda veremle ilgili belgesel film gösterileri düzenlemiş, resamlara yaptırdıkları resimleri seyyar müzeler eşliğinde en uzak köylere kadar göndererek sergiler düzenlemiştir. Bunun yanı sıra halka parasız dağıtılmak üzere broşürler, ilânlar ve kart postallar bastırılarak dağıtılmış, İzmir'de gazetelerin çıkmadığı cumartesi günleri "Cumartesi" adıyla bir de gazete çıkarılmıştır. Bu gazete daha sonra

Abstract

İzmir Society of Fight against Tuberculosis was the first society of fight against tuberculosis founded on 18/02/1923 following the liberation of İzmir during the Republican era by a team devoted to fighting tuberculosis disease under the leadership of Dr. Behcet Salih. Public training and propaganda work was one of the most important subjects for this newly established society. The first attempt of the society, initiating work by forming a board of directors, was to draw public attention by publishing a press release and to organizing conferences. Furthermore, the established propaganda commission showed documentary films on TB at the cinemas. Medical pictures were accompanied by mobile museums and sent even to the most remote villages. In addition, brochures, announcements and postcards were printed and distributed free of charge. On Saturdays a newspaper called "Cumartesi" was published in İzmir. The newspaper was not

yeterli görülmemeyerek, iki ayda bir çıkan "Sıhî Cidal" adlı bir dergiye dönüştürülmüştür. Bir müddet sonra dergi, gördüğü rağbet üzerine zenginleştirilerek, "Sıhhat" adı ile aylık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. 1930 yılında dernek içeriğinde derneğin tarihçesi, verem hastalığı hakkında bilgiler, İzmir ve çevresine ilişkin verilere yer verilen bir de almanak çıkarmıştır. Bu çalışma bu önemli derneğin gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerini aktarmayı amaçlamaktadır.

KURULUŞ

1923 yılında veremle mücadele için başlatılan ilk girişim, düşman işgalinden yeni kurtarılan İzmir'de "İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi"nin kurulmasıdır (1). Cumhuriyet ilan edilmeden hemen önce, o günlerin yoksulluk koşulları içinde, bir avuç gönüllünün verem hastalığı ile mücadeleyi başlatmak amacıyla, tamamen kendi özverileri ve halkın desteğine dayanarak kurdukları bu dernek, daha sonra kurulan diğer Verem Savaş Dernekleri için de cesaret verici bir örnek oluşturmuştur.

İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi'nin kuruluşunun öncülüğünü Dr. Behçet Salih Bey (Uz) yapmıştır. O dönemde verem hastalığı ile uğraşan çoğu hekim gibi, yakınlarından birini bu hastalık nedeniyle kaybeden ve bu nedenle bu hastalıkla mücadeleye büyük önem veren Dr. Behçet Salih 1922 yılında İtalya'ya yaptığı bir inceleme gezisi sırasında Livorno kentinde bulunan "Unberto" sanatoryumunu gezerken, müessese müdürünün yaptığı ayrıntılı açıklamalardan çok etkilenmiştir. Sanatoryum müdürünün müessese hakkında verdiği bilgilerden, yardımsever düşüncelerle kurulan Livorno Verem Mücadele Cemiyeti'nin dispanserinde cuma dışında her gün iki saat süre ile yoksul hastaların parasız olarak muayene ve tedavi edildiğini öğrenen Behçet Salih, ülkemizde de böyle bir girişimi uygulamanın mümkün olduğu kanısına varmıştır (2).

Behçet Salih, İzmir'e döndüğünde, verem hastalığı ile mücadele için benzer bir gönüllü kuruluş oluşturma amacıyla harekete geçerek,

seen sufficient, so it was turned into a journal called "Sıhî Cidal" which was published every two-months. In 1930 an almanac, including the society content, and history, information about TB disease and data on İzmir and its surroundings was published. The aim of this study is to convey information about the propaganda activities performed by this important society.

bu düşüncesini ilk önce arkadaşlarından Dr. Besim Rifat'a açmıştır. Onun da bu düşüncüyü gönülden desteklemesiyle iki hekim aynı gaye için çalışacak başka gönüllüler aramaya girişmiştir. Kastamonu mebusu Doktor Suat, Anadolu Fakirler Eczanesi sahibi Ömer Lütfi, Doktor Hasan Sûkûti, mühendis Halit Ziya ve eczacı Mehmet Faik'in desteklerini alan Behçet Salih ve Besim Rifat bir toplantı düzenlemeye karar vermişlerdir. 18 Şubat 1923 tarihinde, Anadolu Fakirler Eczanesinin üst katında düzenlenen bu ilk toplantıya Dr. Behçet Salih, Dr. Besim Rifat, Dr. Suad, Hasan Sükuti, Bahtiyar Hüseyin, Şükrü Kadri, İsmail, eczacı Ömer Lütfi, Mehmet Faik, mühendis Halit Ziya, tüccardan Ahmet Ethem, Halil İbrahim ve miralay Osman katılmışlardır. Toplantıda, Dr. Behçet Salih'in ayrıntılı bir konuşma yaparak düşüncelerini açıklamasını takiben, toplantıya katılanların kurucu üye olmaları teklif ve kabul edilmiştir. Toplantı sonunda Behçet Salih, Besim Rifat, Suat Hasan Sükuti, eczacı Ömer Lütfi, Mehmet Faik, mühendis Halit Ziya ve miralay Osman'dan oluşan geçici bir yönetim kurulu seçilmiş ve Dr. Behçet Salih'in derneğin tüzüğünü kaleme almasına karar verilmiştir (3).

Yeni seçilen yönetim kurulu ilk iş olarak ülkedeki verem tehlikesini ve derneğin amaçlarını kamuoyuna anlatan bir beyanname hazırlayarak basına dağıtmıştır. Bu beyanname büyük ilgi uyandırmış, bunun üzerine yönetim kurulu geniş katılımlı bir toplantı düzenleme kararını alarak kamuoyuna bir çağrı yapmıştır. Şehrin ileri gelenleri, basın mensupları, hükümet

yetkilileri, İzmirli tüccar ve aydınlardan oluşan üç yüz kadar kişinin katılımıyla yapılan genel bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda yeni üyeler kaydedilmiş ve ayrıca bir bilim ve bir de propaganda kurulu oluşturulmuştur. Bilim kuruluna Dr. Memduh, Dr. Hüsamettin, Dr. Murat, Dr. Besim Rifat, Dr. Behçet Salih (Uz), Dr. Osman Nuri, Dr. Şükrü Cemal ve o sırada İzmir'de görev yapan Dr. Tevfik Salim (Sağlam) seçilmişlerdir. Dr. Tevfik Salim (Sağlam) aynı yılın Ekim ayında Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mektebine atanarak İstanbul'a geçmiş ve sonraki yıllarda verem mücadelesine büyük hizmetler vermiştir (4).

Kuruluş çalışmaları 14 Nisan 1923 tarihinde resmen tamamlanan dernek, Osmanlı döneminde kurulan, ancak İstanbul'un işgali nedeniyle işlevsiz kalan "Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti"nin manevi mirasına sahip çıkmıştır. Bu cemiyetin, Besim Ömer Paşa'nın da katkılarıyla biçimlenmiş olan, iç içe yerleştirilmiş, çift kırmızı hilalden oluşan ambleminin, açıklığı yukarı bakan şekli derneğin amblemi olarak kabul etmiştir (5).

Bilim kurulunun ilk hedefi başlangıçta kiralık bir binada acilen bir dispanser açmak olmuştur. Bunun için Beyler Sokağı civarında Salepçizade Camii yakınında İstanköy hamamının karşısında bir bina kiralanmış, burada "Bir Numaralı Hasta Bakımevi" adıyla geçici bir dispanser kurulmuştur. Bu dispanserde Dr. Behçet Salih, Dr. Osman Nuri ve Dr. Besim Rafet Beyler tarafından halka ücretsiz sağlık hizmeti vermeye başlamışlardır. Eczacı Mehmet Lütfi Bey ve Hüseyin Sükûti Bey de, reçete edilen ilaçları kendi ecza depolarından ücretsiz olarak vermeyi üstlenmişlerdir (6).

1924 yılı başlarında 283 üyesi bulunan Dernek, Sivrihisar, Ödemiş, Tire ve Manisa'da birer şube açarak çalışmalarını genişletmiştir (7). Yıllık genel kurul toplantılarında yenilenen dokuz kişilik bir yönetim kurulu tarafından yönetilen İzmir Verem Mücadele Cemiyeti, Dâhiliye Vekâletinin 16 Temmuz 1925 tarih ve 3604/8257 sayılı teklifi ile İcra Vekilleri Heyetinin 5 Ağustos 1925 tarihli toplantısında

alınan bir kararla kamu yararına çalışan dernekler arasına alınmıştır (8).

Geçici dispanserinin başarılarının sağladığı destekle 1927 yılında dernek adına Beyler Sokağında Lütfü Bey Mescidi'nin bulunduğu arsa satın alınmış, bu arsa üzerine üç katlı yeni bir dispanser yapımına başlanmıştır (9). Büyük kısmı halktan toplanan paralarla 30.000 liraya bitirilen binanın açılışı, Vali Kazım (Dirik) Paşa ve Belediye Başkanı Aziz Beyin de katıldığı bir törenle, 18 Şubat 1927'de yapılmıştır. Çalışmalarına devam eden Dernek Bozyaka'da 200 dönümlük büyük bir çiftlik satın almıştır. Burada bulunan küçük binalar tamir ettirilmiş ve ücretsiz olarak rehabilitasyon dönemindeki veremli hastaların hizmetine tahsis edilmiştir (10).

DERNEĞİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ

Derneğin kurulduğu dönemlerde verem hastalığının kesin bir tedavisinin olmayışı nedeniyle öncelik veremin yayılmasını önleyecek önlemlere ve tehlikenin büyüklüğü konusunda halkın bilinçlendirilmesine önem verilmiştir. Cemiyetin yayınladığı "*Verem Hakkında Neler Bilmelisiniz? Veremliler ve Birlikte Yaşayanlar İçin Faydalı Hakikatler*" isimli kitabın önsözünde bu durumu anlatan ifade günümüz Türkçesi ile şöyledir: "*Günümüzde halk arasında vereme ilişkin çokça yanlış bilgiler hüküm sürmektedir. Bu yanlış bilgiler kısmen bu hastalığa yakalanmış olanların tedbirsizce yaşayarak kendileri için zararlı hareketlerde bulunmalarına, kısmen de halkın, bulaşma endişesiyle bu hastalığa tutulmuş olanlara sebepsiz bir korku ile bakmasına neden olmak gibi birçok kötü sonuçlara yol açmaktadır. Eğer bu memlekette vereme üstün gelmek isteniyorsa, halkın bu hastalığın neden ibaret olduğunu bilmesi ve bizzat veremlilerle etrafındakilerin hastalıkla mücadele için ne yapabileceklerini öğrenmeleri lazımdır. Milli Verem Mücadele Cemiyeti bu yanlış bilgilendirmenin ortadan kaldırılması için biricik çarenin, konu hakkında açık ve net bilgilerin yayınlanması olduğunu takdir eder*" (11).

Dernek tüzüğü'nün 3. maddesinde konu şöyle ifade edilmiştir: "*Cemiyetin gayesi: Sadece sağlık ve sosyal içerikli olup, bilgisizlik ve sefalet yüzünden gün geçtikçe fecaati artan ve pek çok nüfus kaybı verdiren "Verem" in bulaşma ve yayılma nedenlerini; çocuklarda, büyüklerde, ailelerde meydana getirdiği felaketlerin sosyal ve iktisadi hayatımıza vurduğu darbeleri; özetle verem hastalığının gerçek içeriğini en pratik bir şekilde halka öğretmek için her türlü araçtan yararlanmak ve bu teşkilatın en ücra köylere kadar ulaşması ile memlekete ve insanlığa hizmet etmektir.*" (12). Bu maddeden anlaşıldığı gibi, dernek ana gayesi olarak halkı bilinçlendirmeyi belirlemiştir.

Dr. Behçet Salih'in sorumluluğunda oluşturulan propaganda kurulu halkı bilgilendirmek amacıyla propaganda ve eğitim çalışmalarına ağırlık vermiştir. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığına bağlı Sağlık Müzesinin ressamı Dr. Hikmet ve Ziya Hüsnü Bey'lere yaptırılan bilgilendirici resimler seyyar müzeler eşliğinde en uzak köylere kadar gönderilmiş, halka yönelik konferanslar düzenlenerek veremle mücadele bilincini yerleştirme çabasına girişilmiştir. Bu konferanslardan ilki Dr. Behçet Salih Bey tarafından "Tayyare" sinemasında verilerek, halktan 750 liralık bağış toplanmıştır. Milli Sinema'da her hafta düzenlenen konferansların yanı sıra halka veremle ilgili belgesel filmleri gösterilmiştir. Ayrıca yayın faaliyetlerine büyük önem verilmiş, halka parasız dağıtılmak üzere broşürler, ilânlar ve kart postallar bastırılmış, "Sağlık Öğütleri" isminde bir kitabı tercüme ettirilerek okul çocuklarına dağıtılmıştır. Yayın faaliyetlerinin en önemlilerinden biri de çıkartılan süreli yayınlardır. İzmir'de gazetelerin çıkmadığı cumartesi günleri "Cumartesi" adıyla bir de gazete yayımlanmıştır. Bu gazete daha sonra yeterli görülmeyerek, iki ayda bir çıkan "Sıhhi Cidâl" adlı bir dergiye dönüştürülmüştür (13).

İzmir Verem Mücadele Cemiyeti'nin yayın organı olan "Sıhhi Cidâl" Dergisinde halkın anlayabileceği bir dil ile verem hastalığının

zararları ve bu hastalıktan korunmak için alınabilecek önlemleri içeren yazılara ağırlık verilmiştir. Dergide ayrıca temizlik ve beslenme alışkanlıkları gibi konuların işlendiği halk sağlığını ilgilendiren yazılar da yer almıştır. O dönemde yere atılan balgamlar veremin en önemli bulaşma yollarından biri olarak görüldüğü için, dergi yerlere tükürülmemesi konusunda halkı uyarmış, cadde ve sokaklara afişler astırmıştır. Bu konuda derneğin çalışmalarına destek veren İzmir Belediyesi, çeşitli yerlere ve kâğıt sepetlerin yanına tükürük hokkaları yerleştirmiş, sokaklarda yere tükürenlerden birer lira ceza alınması için polis ve zabıta memurlarına talimat vermiştir. Sıhhi Cidâl Dergisinde sık sık, verem, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar ve temizlik hakkında, halkı uyarıcı kısa ve özlü sözler de yayınlanmıştır. Çerçeve içine alınarak, büyük harflerle yazılan özlü sözlerden bazıları şunlardır: "*Ağır bir veremli eğer barınacak bir yeri de yoksa cemiyet-i beşeriyenin en acınacak, en ağlanacak bir mahlûkudur. Bu zavallılara herkes acıdığı, merhamet ettiği halde yine bir şey yapamazlar. Bunları himaye bir, beş, yüz kişinin harcı değildir. Bu vatan işini hep birlikte yapalım! Verem Mücadele Cemiyetine aza olunuz. Cemiyete zâhir olunuz. Bu da tatlı, saf hizmet-i vataniyedir*". Derginin arka kapağında, Verem Mücadele Cemiyeti tarafından Beyler Sokağında hizmete açılan dispenserde, hangi doktorların hangi saatlerde hasta kabul ettiğini gösteren çizelgeler yayınlanmıştır.

Sıhhi Cidâl Dergisi, 1928 yılında yayınlanan 9. sayısından itibaren "Cidâl", 1929 yılından itibaren de, bu kez aylık Latin harfleri ile basılarak, "Sıhhat Mecmuası" adıyla yayın hayatını sürdürmüştür. Aylık dergi çıkarmak amacıyla oluşturulan kurulda Dr. Ethem, Dr. Besim Rafet, Dr. Behçet Salih, Dr. Tevfik Salim, Dr. Hüsnü, Dr. Hüsamettin, Dr. Şehri, Dr. Ali Ağâh, Dr. Osman Nuri, Dr. Murat, Dr. Kimyager Memduh Bey'ler görev almışlardır. Sıhhat Dergisi, 1930 yılında yedi bin adet basılarak, halka ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Sıhhat Dergisinde, Verem Mücadele Cemiyetinin

dispanserinde yürütülen faaliyetler, çalışan hekimler ve çalışma saatleri, derneğin düzenlediği konferans, film gösterisi, gezi, yayın faaliyetleri ve şubat aylarında yapılan yıllık kongre hakkında bilgilere yer verilmiştir. Şubat 1929-Ocak 1931 tarihleri arasında düzenli olarak her ay yayınlanan Derginin son sayısı, Mart 1931 tarihinde yayınlanmıştır (14).

1930 yılında, içeriğinde derneğin tarihçesi, verem hastalığı hakkında bilgiler, İzmir ve çevresine ilişkin verilere yer verilen bir de almanak yayımlanmıştır. Almanakta derneğin yapmış olduğu faaliyetler şöyle sıralanmıştır:

- Başlangıçtan bu yana 10073 hasta bakılmış, 1100 veremli bulunmuştur.
- 1929 yılında: 1396 hasta bakılmıştır.
- Dispanser müzesini 5030 kişi ziyaret etmiştir.
- 62 konferans verilmiştir.
- Sıhhat mecmuası» yayına başlamıştır.
- 10000 duvar afişi bastırılarak asılmıştır.
- 4000 sıhhi kartpostal yaptırılıp dağıtılmıştır.
- Ziyaretçi hemşire uygulaması başlatılmıştır.
- Ultraviyole ve röntgen cihazları alınmıştır.

Verem Mücadele Cemiyeti bu almanağı yayımlayarak, verem mücadelesi düşüncesini ülkenin Türkiye'nin her tarafına, en uzak köyüne ve en uzaktaki köylüsüne kadar ulaştırmayı; ayrıca milli ürünlerimizin reklâmını yaparak, tüccar ve esnafımızın ticari ve ekono-

mik gücüne katkıda bulunmayı hedeflediğini belirtmiştir.

SONUÇ

Günümüze ulaşan belgelerden, Cumhuriyet Döneminde ilk kurulan verem savaş derneği olan İzmir Verem Mücadele Cemiyeti'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, kurucularının özverili çalışmaları ve tamamen halkın desteği ile o dönemde toplum sağlığını tehdit eden hastalıkların başında gelen vereme karşı etkili bir propaganda faaliyeti yürüttüğü anlaşılmaktadır. Verem hastalığının kesin tedavisinin olmadığı bu dönemde hastalığın bulaşmasını azaltmak ve halka veremle ilgili bilgileri aktarmak açısından bu faaliyetlerin yurt çapında ses getiren yararlı etkileri olmuştur. Dernek uzunca bir dönem başarılı bir çalışma yürüterek yeni açılacak derneklere de örnek olmuştur. 1927 yılında İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyetinin kuruluşuna önderlik edenlerden biri olan Tevfik Sağlam'ın bu mücadelede İzmir'de iken katıldığı dernek çalışmalarından ilham almış olması muhtemeldir. İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi bir yanda kurmuş olduğu Verem Dispanseri, Yamanlar Kampı ve Verem Hastanesi ile İzmir halkına hizmet vermiş, öte yanda başarılı propaganda çalışmaları yürüterek Cumhuriyet döneminin başlangıcından bu yana yurt çapında sürdürülen verem savaşının gönüllü öncülerinden olmuştur.

REFERENCES

1. Aksu M. Tıp Tarihi Açısından Türkiye'de Verem Savaşı. Ankara: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu Yayını; 2007: 55.
2. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Sıhhat ve İktisat Mücadele Almanacağı 1930-1931, İstanbul: Sebat Matbaası; 1931: 9.
3. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Sıhhat ve İktisat Mücadele Almanacağı 1930-1931, İstanbul: Sebat Matbaası; 1931: 12.
4. Namal A, Aras Ş, Yürür G. İstanbul Üniversitesi Rektörlerinden Ord. Prof. Tbp. Tuğgeneral Tevfik Salim Sağlam Tefik Salim Sağlam, Nobel Medicus, 2008; 2(4): 36-40.
5. Gökçe, T.İ. Verem Savaşında 50 Yıl. İstanbul; Hilâl Matbaası;1968: 14.
6. 29 Haziran 1923 tarihli Türk Sesi Gazetesi. İzmir.
7. Karayaman M. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Tarafından Yayınlanan Sıhhi Cidâl-Sıhhat Dergisi, Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi 2010; 18(3):140-152.

8. İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti'nin toplantısı ve idare heyetinin raporu. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Tarih: 14.11.1924; Dosya: 1985; Fon Kodu: 30..10.0.0; Yer No: 177.219..5.
9. İzmir'deki Lütfi Bey Mescidi'nin İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti'ne bedeli mukabilinde satılması. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Tarih: 27/1/1927; Sayı: 4638; Dosya: 229-34; Fon Kodu: 30..18.1.1; Yer No: 22.84..20.
10. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Sıhhat ve İktisat Mücadele Almanağı 1930-1931, İstanbul: Sebat Matbaası; 1931: 9.
11. Karayaman M. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Tarafından Yayınlanan Sıhî Cidâl-Sıhhat Dergisi, Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi 2010; 18(3): 142
12. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Sıhhat ve İktisat Mücadele Almanağı 1930-1931, İstanbul: Sebat Matbaası; 1931: 21.
13. Sıhî Cidâl Dergisi 1925; 9(2):8
14. Karayaman M. İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Tarafından Yayınlanan Sıhî Cidâl-Sıhhat Dergisi, Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi 2010; 18(3): 145.

Yazışma Adresi:

Dr. Mahmut Gürkan
Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Deontoloji ve
Tıp Tarihi, İstanbul, Türkiye
e-posta: mgurgan@gmail.com
